

A könyvtáralapító

Réső Ensel Sándor és a börtönkönyvtárak

A Budapesti Ügyvédi Kamara irattára őrzi Réső Ensel Sándor (1833–1899) levélgyűjteményét, amely a hazai büntetés-végrehajtás, börtönművelődés története szempontjából értékes adatokat tartalmaz. (A gyűjtemény másolata megtalálható a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának szakkönyvtárában.)

Réső Ensel Sándor jogi végzettségét Pesten szerezte. Vidéki bírósági szolgálat után 1863-tól Pest vármegye tisztiügyésze. Jelentős szakírói munkásságot fejtett ki, főleg büntetőjogi és börtönügyi kérdésekkel foglalkozott. Az ő nevéhez fűződik a hazai fenyítőeljárásra vonatkozó szabályrendeletek összegyűjtése és kiadása (1864-ben), valamint az 1843. évi büntetőjavaslatok közléte (1865-ben). Ugyanebben az évben jelentette meg a külhoni fegyházak börtönrendszereiről szóló munkáját. 1868-ban publikálta a *Fegyházi reform Magyarországon* című értekezését, amelynek központi kérdése a házi vagy bérleti tápozás kérdése volt. „Látszólag lényegtelen részletkérdésről van szó – írja Mezey Barna –, valójában azonban a fegyházügy egyik leglényegesebb hazai problémájáról, a vállalkozókkal való kapcsolatról, a bérleti szerződésekről, a házi kezeléstről.” Réső Ensel további jelentősebb börtönügyi tárgyú munkája a *Három női országos fegyház* című kötet (1887).

Kevesbé ismert Réső Ensel Sándor azon tevékenysége, amelyet a honi börtönkönyvtárak megalapítása és fejlesztése ügyében tett. Noha a börtönkönyvtárak létesítése érdekében *Eötvös József* már a reformkorban

szót emelt, az első magyarországi börtönkönyvtár megalapítása Réső Ensel nevéhez fűződik. „Hazánkban a hatvanas években, midőn a hármas megyének ügyésze voltam, észrevevén az akkor még lánczot csörgető raboskodóknak olvasásvágyát, 50 db könyvadományommal alapítottam meg az első börtönkönyvtárat a központhban. Később külföldön a fegyházi reform terén szerzett tapasztalataim után az ily könyvtárakat, mint javítóeszközöket üdvösnek ismervén fel, gyűjtést rendeztem, amely 2820 könyv beküldését eredményezte, amelyhez én 944 kötettel járultam, részben saját műveimből, részben könyvtáramból” – írja visszaemlékezésében.

Réső Ensel Sándor felhívását a Jogtudományi Közlönyben 1866-ban tette közzé. „A fegyenczeket nemcsak munkaadással, de tanítás és olvasás megengedésével is lehetvén szorgalomra és rendre szoktatni, különösen figyelembe veendő, hogy oly fegyenczeknek, akik képesek magukat olvasmánnal elfoglalni, alkalmas könyvek adásának, az olvasni nem tudó fegyenczek számára pedig felolvasók alkalmaztassanak” – írja. (Ez utóbbi megjegyzés jelentőségét az adta, hogy hazánkban az 1884. évi büntető-

statisztika szerint a közel húszezer fogvatartottnak kevesebb mint a fele nem tudott olvasni.)

A hatvanas–hetvenes években a megyék és a városok Résző Ensel Sándor törekvését tetszéssel fogadták, s meleg szavakba foglalt köszönőlevelekkel halmozták el. (Ezen okiratok gyűjteményét a Budapesti Ügyvédi Kamara irattára őrzi.)

A gyűjtemény összesen 83 okmányt tartalmaz. A köszönőlevelek, Résző Ensel Sándor megfogalmazásában „oklevelek”, 1866 és 1889 között születtek. A még Résző Ensel-től származó felosztás négy csoportba sorolta a dokumentumokat. Az első csoportot képezik az Igazságügyi Minisztériumból érkezett levelek, *Fabiny Teofil*, *Pauler Tivadar* igazságügy-miniszter, *Szabó Miklós*, *Teleszky István* államtitkár aláírásaival, a második csoport a királyi főügyészségtől és az ügyészekről, a harmadik csoport a megyei hatóságoktól, a negyedik csoport a városi hatóságoktól származó okmányokat tartalmazza.

Résző Ensel Sándor a börtönkönyvtárakkal kapcsolatos tapasztalatait 1873-ban külön kötet formájában is megjelentette. A fogvatartottak rendelkezésére bocsátandó olvasnivaló tematikájáról, az olvasás céljáról a következőket írja: „A könyvek, amelyek tanultabb fegyenczek kezébe jönnek, szükséges, hogy vallásos, erkölcsös, történelmi, gazdasági és más reális irányban oktatók és soha nem tisztán mulattatásra szántak legyenek, hogy reájuk jótékonyan hassanak, pótolják a műveltebb világgal való érintkezésüket, emeljék bennük a becsületérzést, szórakozást, felvidulást, s az emberi nem iránti tisztább hajlamot nyújtsanak számukra.” Az olvasás lehetséges idejéről így vélekedik: „Olvasási időre a vásár- és ünnepnapok, avagy a hétköznapok azon részeit lehet-

ne felhasználni, amelyek közmunkát nem igényelnek, olyképp, hogy a testi üdülésekre szánt órák se rövidíttessenek meg.”

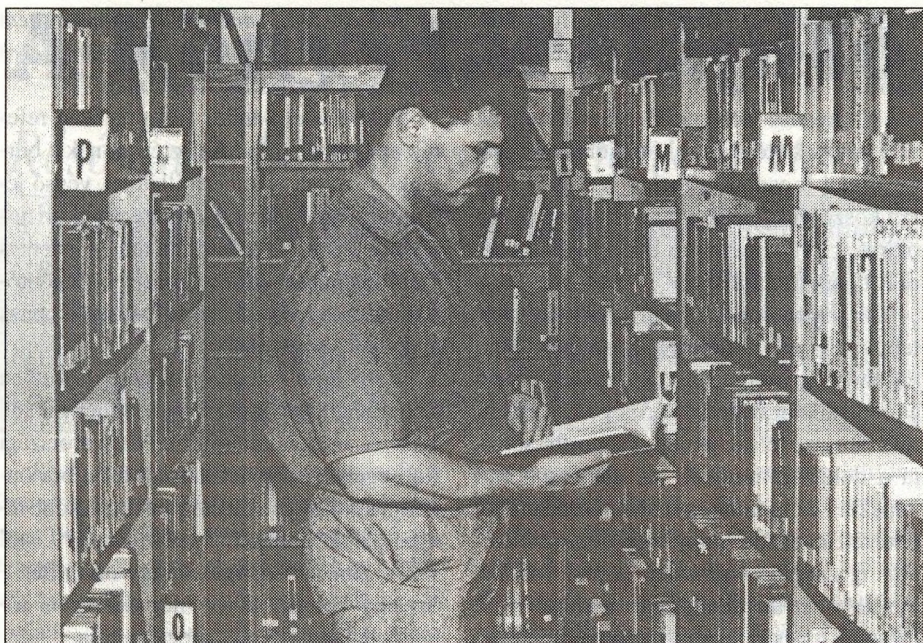
Résző Ensel Sándor folyamatosan referált az Igazságügyi Minisztériumnak a börtönkönyvtárak alapítását illetően, végső jelentését 1886. július 25-én tette az akkori miniszter, Fabiny Teofil asztalára. A jelentés szerint nemcsak az országos fegy- és javítóházakban, hanem a hatósági börtönökben is alakultak könyvtárak.

Résző Ensel kezdeményezését követően az Igazságügyi Minisztérium és még inkább 1874-es megalakulásától a Magyarországi Rabsegélyező Egylet karolta fel a börtönkönyvtárak ügyét. Ez utóbbinak a később fényes pályát befutott – 1910. január 17-től 1913. január 4-ig igazságügy-miniszter – Székely Ferenc, akkor még debreceni főügyész helyettes volt a megalapítója.

A börtönkönyvtárakban fellelhető olvasnivaló tekintetében – a kor felfogása szerint – a vallásos könyveken túl a kifejezetten a fogvatartottak számára írt „rabirolalom” szolgálta leginkább a nevelést, „javítást”.

Résző Ensel külföldi tanulmányútjai során (Németországban és Angliában) azt tapasztalta, hogy külön kiadványokat szerkesztenek a fogvatartottak, a börtönkönyvtárak számára. 1874-ben saját költségén kiadta *A fegyházi lelkész erkölcsi beszédei és imái* című munkát, amellyel az összes fegyházat és hatósági börtönt ellátta. (A kötet *Pap István* református lelkész beszédeit tartalmazza *Szicszay Gyula* római katolikus lelkész átdolgozásában. A könyv anyaga tizenkét látogatásra van felosztva, a kötetet úgy szerkesztették, hogy valláskülönbség nélkül bárki használhatta, és az imákat, amelyek a beszédek után következnek, elimádkozhatta.)

1881-ben Székely Ferenc kezdeménye-

zésére Magyar Könyvtár elnevezéssel olyan könyvsorozat indult, amely fő célul a börtönkönyvtárak megfelelő állománnyal való feltöltését tűzte ki. A Magyar Könyvtár kisalakú, tizenöt krajcárba kerülő, egyíves füzet formájában jelent meg. A füzeteknek nem volt különösebb irodalmi értékük, nagy hangsúlyt kapott bennük az erkölcsi tartalom, a nevelő célzat. A sorozatból összesen tizenegy füzet jelent meg, 1882-ben megszünt.

1899-ben a később még idézett *K. Nagy Sándor* Pest vidéki királyi törvényszéki bíró így kesereg a Jogtudományi Közlönyben. *„Fájdalom! Nekünk még nincs rabirodalmunk, amelynek célja és törekvése a javítás legyen. Egyedül a váci országos intézet bocsát ki időnként egy-egy pályázatot, s ez által szerez egy-egy olvasmányt. Ez is ritkán történik.”*

Visszatérve a honi börtönkönyvtárak

helyzetére, felmerülhet a kérdés, a könyvek számát tekintve vajon milyen eredménnyel jártak a Részó Ensel Sándor által kezdeményezett, később mások által felkarolt könyvtáralapítási és -fejlesztési törekvések a börtönökben.

György Aladár könyvtárstatisztikai műveiben (*Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*) harminchárom börtönkönyvtárat említ. Mindenütt feltünteti a kötetszámokat, ami az egyes helyeken a százat sem érte el (például Nagyszébenben huszonkettő, Kézdivásárhelyen negyvenhat kötet), ám máshol ezres tételű könyvtár áll rendelkezésre (Munkácson 3206, Lipótvárt 3118 kötet). Két intézetben ismerjük a könyvtárra fordított éves összeget. Lipótvárt 15, Vácott 50 forint.

A korabeli tényleges könyvtárhasználati szokásokra csak bizonyos utalásokból következtethetünk. Az 1863-as rendelet, az el-

ső hazai büntetés-végrehajtási szabályzat a zárkában található tárgyak között engedélyezte a Bibliát, a zsoldáros- és imádságoskönyveket. A Csemegei-kódex hatálybalépését követően megjelent 2106/1880. IM-rendelet már fegyverkönyvtárról, a rab által megvásárolható, ajándékként kapható könyvekről beszél. Olvasmányhoz ekkor még az előzetesen fogvatartottak (korabeli kifejezéssel: vizsgálati foglyok) nem juthattak. A könyvekkel és terjesztésükkel kapcsolatos feladatokat a lelkész és a tanító látta el. A könyvtárak használata is elsősorban az ő ügyszeretettüktől függött.

Feltételezhetjük, hogy az egyes intézményekben a börtönkönyvtár felállítására csupán „reprezentatív” célokat szolgált, s a fogvatartottak nem is vehették igénybe a könyvtárat. *Tóth Mór* királyi ügyész 1874-ben ezt írja. „A börtönkönyvtárak felállítása

csak azért, hogy névleg létezzenek, csakis elhibázott, káros hatással lenne a rabokra nézve.” A börtönkönyvtárak századvégi állapotáról K. Nagy Sándor így tudósít. „*Volt alkalmam tapasztalni, hogy némely rabkönyvtár milyen – hogy úgy mondjam – rendszer nélkül van összealkotva. Egy rakás könyv, amelynek névsorából nem tűnik és nem is tűnhet ki semmiféle irány vagy cél, sőt nem lehet kivenni belőle még azt az olvasóközönséget sem, amelynek szánva van. A könyvek beszerzését nem vezette sem célzatosság, sem a javítás eszméje.*”

Ezek az adalékok természetesen nem kisebbítik Réső Ensel Sándor érdemét, amelyet a hazai börtönkönyvtárak megteremtése érdekében kifejtett. E tevékenységének – a neki írott „oklevelek” tanúsága szerint – már saját kora is hálával adózott.

Deák Ferenc

Felhasznált irodalom

K. Nagy Sándor: A rabok könyvtára. Jogtudományi Közlöny, 1899.

Keviczky Csilla: Olvasási és könyvtárhasználati szokások a Budapesti Fegyház és Börtönben. Szakdolgozat, Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, 1997. Magyar jogtörténet. Szerkesztő: Mezey Barna. Budapest, Osiris Kiadó, 1996.

Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Budapest, Osiris–Századvég, 1995.

Réső Ensel Sándor: Börtönkönyvtár. 1873.

Tóth Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Eger, 1874.